

«EZ DOK AMAIRU»
ERAKUSKETA

1966-03-06 – 1972ko abendua

Joxemari Iriondo

Arratsalde on, Euskaltzainburua, Usurbilgo alkate jauna, eta zuoi denoi.

2003ko apirilean, Jexuxmari Artzeren heriotzako lehenengo urteurrenean usurbildarrek antolatu zuten *Ez dok amairu* erakusketa ximple baina oso eta eder hau antolatu zutenean pozez zorutzen txalotu genuen ahalegin hura. Hala ere, egia esan behar dizuet, beldur nintzen, oso beldur, hantxe, Usurbilen bertan gelditu eta itoko zela dena, egiten ditugun ahalegin gehienak horrelaxe amaitzen baitira askotan gure artean. Oker nengoen ordea, zorionez. Izan ere, lehengo udazkenean Urnietan ikusi ahal izan genuen erakusketa hau, Lourdes Iriondoren heriotzako urteurrenaren atarian. Usurbilgo Udalak eta Urnietakok, bata bestea lagunduz, Artze gazte zenaren oroitzarrez egindakoa Urnietako *Lekaiora* eraman zuten, eta 60. hamarraldian *Ez dok amairu* ezagutu eta txalotu zutenek, talde mitiko hura berriro gogoratzeko aukera izan zuten, eta gatzetxoak izan eta ezagutu ez zutenek *Ez dok amairu*-ren argazkiak, diskoak eta han-hemengo egunkari eta astekarietan argitara emandako kronikak irakurri ahal izan zituzten.

Baina gaur beste urrats handi bat eman duzue: nora ekarriko eta Bilboraino ekarri Usurbilen hasitakoa, alajaina! Areago: zein interesatuko talde haren historiaz eta Euskaltzaindia bera interesatu gainera, Bilbo eta Bizkaiko jendeak ere ikusi eta gogora ditzan garai hartako ibilerak. Bejondeizuela! Eskerrik asko, bihotzez.

* * *

Atsegin eta pozbide bikoitza da niretzat gaurko eguna. Batetik, Usurbilen amaitu eta ito ez zelako ahalegin handi hura. Eta bestetik, Gipuzkoako mugak gainditu eta Bilboraino heldu delako erakusketa, *Ez dok amairu* taldea Bilbon ere oso estimatua eta onartua izan baitzen. Zuoetako askok gogoan izango duzuenez, saio asko eman zuen talde gipuzkoarrak Bizkaian, askotan taldeka eta besteetan bakarka, binaka, hironaka eta abar. Garai hartan hartu nituen nire oharretan jasota daukadanez, honako jaialdi hauek eman zituen *Ez dok amairu* taldeak Bilbon eta Bizkaian, gutxienez ere:

- 1966ko azaroaren 6an, Ondarroan kantatu zuen.
- II. Euskal Liburu eta Disko azoka zelata, Durangon kantatu zuten hurrena *Ez dok amairuko* kantariak, hara nola: Lourdes Iriondo, Benito Lertxundi eta Bihurriak (Arantxa Gurmendi), 1966ko azaroaren 30 eguerdian; egun berean, Joxe Antonio Villar, Julen Lekuona eta Mikel Laboak kantatu zuten, arratsaldean; eta gauean, berriz, Lourdes Iriondo, Xabier Lete eta Artze anaien saioa egin zen.
- 1967ko urtarrilean jaialdi ederra eman zuen taldeak Bilboko Santiago Apostol aretoan; eta otsailean, berriro (taldearen erdia) Bilbon izan zen. 1971ko martxoaren 6an, berriz, *Baga, biga, higa ikuskaria/sentikaria* eman zuten Coliseo Albia aretoan. Sekulako arrakasta izan zuten hiru agerraldietan ere, Xabier Gereño eta Migel Angel Astizek ondo asko goraiatu zuten.
- 1967ko urtarrilean Bermeon izan ziren.
- 1967ko otsailean, Lekeition
- 1967ko otsailaren 12an, eta 1971ko apirilaren 30ean (*Baga, biga, higa*), Barakaldon.
- 1970eko abuztuaren 22an Portugaleten egin zuen *Ez dok amairuk* bere *Baga, biga, higa* ikuskari/sentikari esperimentalaren lehenengo emandaldia, estreno mundiala alegia, ausardia osoz. Herriko *Elai-Alai* taldeak lagundu zien jaialdia antolatzen, eta sekulako arrakasta izan zuten han ere.
- 1970an Elorrion eman zuten bigarren ikuskari/sentikaria; eta
- 1971ko irailaren 26an, Zorrotzan (Bilbon).

Esan bezala, *Ez dok amairu* taldeak 1966tik 1972ra emandako jaialdiak dira aipatu ditudan hauek, batez ere, bakarka emandakoak alde batera utzita.

Ez dok amairu. Sorrera

Ukaezina da 60-70ko hamarraldian gure Herrian izan zen kultura mugimenduaren ezaugarriak serio eta sendoenetarikoa dela *Ez dok amairu* –euskal kantagintzaren sailean bereziki–. Belaunaldi helduek nekez ahaztuko dute 1966. urtearen hasieran talde mitiko hark gure artera ekarri zuen poza eta ilusioa, frankismoaren garai petralean zerbaiten behar gorrian geunden-eta Euskal Herrian.

Gipuzkoako kantari ezagun asko bildu zen taldera, elkarlanean zerbait gehiago egin nahita, Catalunyan *Els Segte Jutges*-ek egin zuen moduan. *Ez*

dok amairu, batez ere, euskal kantagintza berriaren bideetan topo egin zuten lagun batzuen egitasmoa zen oro har, taldera bildu nahi zuten denei atearak idekiz. 1965eko urriaren 13an Zarautzen, eta handik hamabost egunera Azpeitian egin ziren lehenengo bilerak; eta urte hartako azaroaren lehen hamabostaldian euskal musika eta kulturaren alor ezberdinetan lanean ari zirenei dei egin zitzaizen, egitasmo hartan partaide izan zitezten. Eta halaxe bildu ziren Lourdes Iriondo, Joxean Artze, Joxemari Iriondo, Mikel Laboa, Benito Lertxundi, Xabier Lete, Julen Lekuona, Joxe Angel eta Juan Migel Irigarai, Bihurriak (Aranxta Gurmendi), Jose Luis Frantzesena *Schubert*, Manolo Urbietta, Joxe Antonio Villar, Juantxo Mingo, Mikel Bikondoa, Yoloak, Oskarbi, Angel Mari Arenas eta abar, Nemesio Etxaniz apaiz idazlea ere laguntzaile zela. Bestalde, ahantz ezina da taldearen sorreran Jorge de Oteizak, Koldo Romerok, Jose Luis Zumetak, Nestor Basterretxeak, Fernando Larrukertek eta beste hainbat euskaltzalek emandako animoa ere.

Aurkezpen ofiziala

Hernanin egin zen lehenengo jaialdia, 1966ko urtarrilaren 9an; eta urtarrilaren 23an bigarrena, Donostiako Victoria Eugenia aretoan. *Jarrai* antzerki taldeak antolatatu zituen bi jaialdiok ez ziren egin ordea taldearen izenean, ez. *Ez dok amairu* izenarekin eman zen lehenengo jaialdia, taldearen aurkezpen ofiziala, Irungo *Bellas Artes* aretoan egin zen, 1966ko martxoare 6, eguerdian.

Jaialdiaren hasieran, *Martintxo errementaria* (1) ipuina irakurri zuen Xabier Letek, offean, aretoko argiak itzalita; eta gero, Joxemari Iriondoren aurkezpenaren ostean, Lourdes Iriondok, Julen Lekuonak, Joxe Antonio Villarre, Bihurriak eta Oleskariak zortzikoak kantatu zuten, eta Artze anaiek txalaparta jo. Jaialdiaren osagarri, *Pelotari* filmea (Basterretxea-Larrukert) eman zen azkenean.

Taldekide asko estu eta larri bazegoen ere, berebiziko arrakasta izan zuen lehen aurkezpeneko jaialdi hark, orduko egunkarietako kroniketan irakur daitekeenez. Irungo aretoa gainezka bete zen, baina 9.050 pezeta bildu ziren sarreretatik, eta 150 pezeta bakarrik gelditu kaxarako, aretoaren alokairua, *SGAE-Menores* zergak eta beste zenbait gastu ordaindu ostean.

Hurrengo jaialdiak, berriz, Zumarragan, Seguran, Ordizian, Madrilen, Donibane Lohizunen, Errenterian, Orion, Ondarroan, Durangon, Bilbon, Eibarren, Ondarroan (bigarren aldiz), Bermeon, Andoainen, Bergaran, Lekeition, Do-

---

(1) *Martintxo errementaria* – Joxe Migel Barandiaran «Obras Completas», Tomo I – Edit. La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao, eta R.M. Azkue: *Euskalerrriaren yakintza*, Madrid, Espasa-Calpe.

nostian, Barakaldon, Bilbon (bigarren aldiz), Bartzelonan eta abar eman ziren, hurrenez hurren. Jendeak ondo baino hobeto erantzun zuen ia gehienetan. Hala ere, antolaketa lanetan taldeak jarraipen zehatza egin beharra zeukala ikusi zen zenbait herritan gauzak seriotasunez egiteko.

Ez dok amairu taldearen arrakasta ukaezineko zerbait izan zen hasiera beretik. Ez dago zenbait kronika irakurri besterik hori egiaztatzeko. Donostian emandakoaren ostean, honela idatzi zuten bere izenik eman ez zuen norbaitek (Nemesio Etxaniz?):

Zeruko Argia onen beste orrialde batean, gertaera pozgarri bat aitutzen degu. Hernani'n ilbeltzaren 9an eta Donosti'ko Victoria Eugenia antzokian 23'garrenean, garaipen aundia izan du gure izkuntzak.

Egun oietan, izan ere, lenengo aldiz antolatu da Euskal Abesti Berrien Jaialdia. Gure gaztedia, nexka eta mutil, bildu dira gaurko giro berriko kanta sail bat abesten. Erriak, berriz, ederki erantzun du, ta kantarien lana gogoz txalotu ere.

Kitarra ta pilarmonikaz lagunduak batzuek; orkestinaren laguntzaz besteak, gaurko telebistan erderaz entzuten ditugun abesti berrien giro ta aidetan, euskerazko itzekin abestuak entzun ditugu alako kanta atsegiñak. Euskerak gaur arte lur berria zuan kanta sail ori. Gaurtik euskerak beretzako irabazi du kanta berrien saila.

Benito Lertxundi oriotarrak asiera eman zion jaialdiari. Mutil onek bere kitarraz, igaz *La Voz de España*'k antolatutako leiaketan, bigarren saria jaso zuan. Euskeraz ere jator kantatzen du.

Urrengo, Kemen izeneko neska irukotea, pilarmonikaz lagunduta agertu zitzaigun, kanta arin eta atsegiñez. Mikel Laboa mediku gazteak, kanta zaarrak berrituta bezela erakutsi zizkigun Ermani'n. Bere diskoa ezaguna da Euskalerrian, eta aurrera dijoa diskoak gertatzen.

Mari Lourdes Iriondo'k ez du iñoren bearrik kitarra artu ta zoragarri abes-teko. Erriz-erri dabilkigu, eske guztiei erantzun eziñaz. Zuaznabar anaian Txalaparta ere antziñako usaiz igurtzia zetorkigun. Arantxa Gurmendi'k bere era berria erakutsi zigun dotore ta txairo orkestinaz bere doiñuak apainduaz. Julian Lekuo-na apaiz jaunak, ostera, abesti sakonak eta zirrarakorrak ixuri zizkigun, kitarra es-kuetan artuta.

Azkenean, Bikondoa auspo-joille yayoa, España'ko txapeldun eta Europa'n bosgarrena gelditu danak, bere soiñuaz gozatu du jendea. Bukatzeko, *Pelotari* pelikula, euskeraz azaldua ikusi genduan, ari ta zur. Alako zine ederrik eta ikus-garririk! Gure pelota joko zoragarria, esnaera pozgarrian agertzen du, gazte ta zarentzat.

Orrelako Jaialdi berria atsegin da gure izkuntzarentzako. Orain ekin beste gazteok ere, zuen gaitasuna sail ontan erakusten. Sortu kanta berriak, lengo zaar-rekin batera kanta ditzan Euskalerriak. Iparragirre'renak bere sasoi bezela, barea ditezela aide berriok Euskalerrri guztian! (2)

---

(2) «Euskal kanta berriak aidean», *Zeruko Argia*, 1966.01.30, 7. or.

Susmo eta kritika okerrak ere izan ziren taldearen sorreran, bai. Izan ere, norbaitzuen iritziz, ez zen zilegi eta ez komenigarri kanpoko musika gurean onartzea, Nemesio Etxanizek eta beste askok oso besterik uste bazuten ere. Gaztelaniazko egunkarietan baino modu hobexean, baina Jon Oñatibia bera ere beldur zen nonbait, luze idatzi zuenez:

egoera ortaz oarturik, era berriko musika oyek euskeraz emateko alegiñetan dabilta batzuek. Ta jakiña, kanta berriak sortzia baiño kanpotik datozenai euskerazko itzak ipintzia askoz ere errezagoa dalako, lan ortan fede onez diarduten euskaldunak badira. Baiña, nere iritziko, bi egokiez ditu lan orrek. Aztertu ditzagun.

Alde batetik, atzerritik etorritako kanta berriak, lendabizi berexi, gero itzak jarri, eta urren, gure erriari atsegin zaizkiola ikusi ondoren, bere diskoa egin nai degunerako abesti orrek alde egin du lur ontatik eta bere orde besterik berri batzuek jabetu dira gazteen biotzetaz. Bestela, oroitu emen «Gaztetxo naiz» abesten asi giñanerako, aspaldi obiratua zegoen gaiñerako errialdeetan.

Bigarren egokieza, berriz, atzerritik etorritako eresi berriak euskal nortasunari kalte aundia egioten diolako da; berrikeri oyek, alde guztietako giroetaz nagusituta, alako berdintasun belaska bat sortzen bai dute, bide batez, erri bakoi-tzeko nortasunak uxatuz... (3)

Anonimoak eta mehatxuak jaso genituen behin baino gehiagotan taldeko kantarien abestiak grabatu eta irratian ematen genituelako. Baina gure entzuleek horiexek entzun nahi, eta bai guk pozik eman ere. Eta zuzenean egindako kritikak baino kalte gehiago egin ohi zuten zuzendariarekin, edo nagusia-rekin hitz egin eta zeharka etorritako presioek. Hala ere, arriskatu eta aurrera egin genuen, halaxe behar zela-eta, bistan denez:

1966ko urtarrilaren 23an Donostiako Victoria Eugenia antolatutako Lehen Euskal Abesti Berrien jaialdiari buruz. Arrisku handiko gauza zan baina jendea pozik zegoen. Berebiziko jaialdia igaro zuten. Txalo sutsuen bidez, ontzat eman zuten eginiko proba.

Egunak aurrera, erdaldun eguneroko batean emakumezko baten lana agertu zan jaialdi hauen egite kaltegarria aipatuaz. Gerxeago, beste eguneroko bat aurrez idatzitakoarekin bat egiñaz, jantzi-urratzea gehituaz, ondoren irrati bat, gero...

Ritmo berriko abesti batzuek abestu zirala? Bai, jaunak. Izan ziren gureak, zaharrak edo sortu berriak, Prestley, Holliday eta Beatlesen abestiak ere bai ordea. Ta, zergatik ez? Gure hizkuntza euskara izaki, eta zer dela eta ezin dugu euskaraz kanta? Euskarak mugak al ditu? Honetarako erabili daiteke eta beste gauza hartarako ez?

Ez, ez dugu zuek bezela pentsatzen. Guretzako euskara, ez da baserri batean edo urrezko bitrina batean gorde behar dugun gauza bat; guretzat euskara, gure egintza guztietan beraz balia gindezkeen gauza bat izatea nahi dugu.

---

(3) «Kanta berrien ondorena», *Zeruko Argia*, 1966.03.20, 12. or.

Gaztediak ez ditu abesti zaharrak gorrotatzen, hori argi erakutsi du Mikel Laboaren diskari eman harrerarekin. Edizio guztia agortu da. Nahi gabe, ordea, telebisio, irratia, diska eta abarrek beste ritmo batzuetara eramaten du. Zergatik orduan berari atsegin zaion doinuari euskal hitzak eman ez? Hori ezin diteke inola ere, euskararen aurka joatea izan. Euskara, beste hizkuntza guztiak bezala, erabiltzeko da, eta, gure iritziz, zernahitan erabili behar da.

–A, baina zuek barkaezineko pekatu bat egin duzue: gitarra (4) joaz euskeraz abestu!

Pena ematen digu horrelako jendeak, ezin ditugu aintzakotzat artu, barre besterik ezin dezakegu egin. Hauek gure mendietako baserri batean telebisioren antena bat ikusten dutenean, su ta gar jartzen dira, herriaren amaiera ikusiaz. Gu ere ez gara alaitzen, ez; ala da. Ez ordea euskal baserrira telebisiota iritsi delako, euskaraz ez izateak, horrek mintzen gaitu.

Jaialdi hori dela eta «anonimoak» jasotzea ez zaigu batere harrigarri egin, bagenekien gauza da «aspaldiko espiritua», eta «euskal arima» mito bat besterik ez direla (5).

Ez dok amairu taldeak, besteak beste, haize eta indar berria, ilusioa, nor-tasuna eta duintasuna eman zion gure herrietako jaialdiak antolatzeko moduari, nahiz eta horretan ere oztopo gogorrak izan zituen bidean. Edozein herritara joan, ordu t'erdi edo bi orduko jaialdia eman, entzuleak ahoa zabalik gozatzen eduki, eta ikastolen alde, espetxeratuen alde, edo...beti zerbaiten aldeko jaialdia osatu eta bi sos eskatzea ontzat hartzen ez zuen jendea ezagutu genuen. Kritika, ona nahiz txarra, onartu egin behar da, kritikagileak bere eskubideak ditu-eta. Baina...

asko poztutzen gera euskaldunok, euskal abesti berria indarra artzen dijoala-ta, batez ere zarrak baztertu gabe. Berri auekin gure abesaila aberasten dijoalako, erriak oso onartu du, baiña tamalez emen ere badaukagu abeslarien aldetik akats aundia, nere ustez beintzat.

Oraintsu, euskal jai ikusgarriak izan ditugu emen, Bilbo'n. Onetarako euskal abeslari berriak ekarri ziran. Eta oso izen aundikoak gaiñera. Beste bati ere itz egin omen zioten, oraintxe izen edo ospe aundia artu duena. Baiña bere ekitaldiagatik bost milla laurleko eskatu omen zituan... Nere ustez auxe da akatsa.

Badakigu bere lantxoak dagokiola: abestiak ikasi, eresiari izkia ipiñi, edo eresia ta izkia guztiz berriak asmatu... Ezaugarri gera bere lan orreri dagokionez edo bere bizibide edo irabazi ori daukatenez, utsean ezin ibili litekeala. Baiña geiegizkoa deritzat eskatu duena. Ez degu uste oso euskaldun jokatzea danik.

Jai antolatzailleak ezingo bai lioteke bakoitzari orrenbeste ordaindu, erriarentzat sarpideak garestiegi joko lutekelako. Nere ustez era au erriari bere egarrian itozteko litzake. Ez dezala ba gaizkitara artu abeslari onek. Erriaren ona nai badegu, erriarentzat abestu bear da. Ta ez erriaren bizkar sakela berotu.

(4) *Gitarra española* euskal kantueta erabiltzea ez omen zen zilegi.

(5) «Bestelakoak al gera saila», *Z. Argia*, 1966.03.13.

Barkatu, baiña «kritika» bidez zuzendu litezkealako ekin diot idazkera oni. Gauzak garbi ikusi bear ditugu. Ta gero euskalzale zintzo bezela jokatu.

Gure Iparragirre jatorrak
onela jokatu izan bazuen,
gaur gure Euskal Erriak
bere oroimenik etzuen.
Bai aurreko ta ondorengoak
erri ta erriarentzat ziran.
Guk beste ainbeste dagikegu;
ez, bada, erri zaltzaille izan (6).

1968ko azaroaren 17ko *Zeruko Argian* berriro idatzi zuen *Iturrigar* jaunak aurrekoa gaizki interpretatu bazioten ere:

artista bat ez da artistagoa diru geiago eskatzen dualako. Ta euskaldun jatorra bada, ez du euskeraz abestutzeagatik geiegirik eskatuko, batez ere auzo langille batean bada antzerkaldia edo, obetoago esateko, abestaldia...

Abeslari ospetsua bada ta asko irabazi balezake, ondo egingo du ordaindu al dioten leketan eskatzen; baiña euskaldun bezela, aberatsak ez diraneri erreztasuna eman bear zaiela uste det.

Orain berrogei urte dirala
Donostiko irratian,
neronek ere abesten nuen
«prezio» ondo merkean...
Abesti bakoitzaren salneurria
zan amabost laurleko;
ta guk pozik abesten genduan
euskeraren alde egiteko...

Gogorak ziren Imanol Badiolak *Anaitasunan* bota zituen sake haiexek ere, «*Ez dok amairu, ez eta ez!*» tituluarekin. Gozo-gozo hasi zuen kronika, baina bai artikulu gogorra huraxe:

ba ote dago erririk, «Ez dok Amairu» ezagutzen ez dauanik? «Ez dok Amairu» Euskalerrri guztian ezagutzen da, bera izan dalako, gure artean, euskal kutsua sartzen saiatu dana, gaurko abesti ta musika barriak geureganatzen ahalegindu dana... Gure txaloak benetan gaurkotasunez eta baita sakontasunez be jantzita dagoen euskal kantarien familia barri horrerri. Baina familia guztietan ere, zer bait egoten da tamalgarrri eta txalotzeko aina ez dana.

Azkenengo barriak dinoskue, «Ez Dok Amairuk» ehuneko irurogei (60%) eskatzen dautsela, euskal ikastolen laguntzarako jaialdien antolatzaileei. Gauza honeen aurrean, legezkoak dira itaun honek: Dantza tokietan eta osterantzeko jaialdietan ehuneko irurogeita bost eskatzea bidezkoa da. Baina zuzena ote da, ikastolen laguntzarako nahiz Erriaren laguntzarako egiten dan jaialdi baten, ehuneko irurogei kentzea? Behar beharrezko ote da «Ez dok Amairuk» aktuatzten

(6) «Euskal abeslari berriari buruz». Iturrigar, *Zeruko Argia*, 1968.12.25.

duanean, beste inork ez aktuatzea? Gauza guztiok danon artean pentsatzeko dira, baina gauza bat dago garbi: Erriak ez dauala nahi, informazio eta turismoko talde bat lez, diru trukez eksibizino eder bat egiten dauan euskal kantari talderik. Erri sentitzen dan taldea nahi dau. Erri sentitzeak, bere konpromisutxoak daukaz, ez bakarrik euskerea sartzan dan arloan, baita diru arloan bere (7)

Garai eta egoera hori askok bizi eta sufritu zuen gure artean. Izan ere, zerbait egiten zuena, arriskutsua zen beti: auskalo zergatik ari zen! nork jakin zer nahi zuen. Egindako lana ordainduko ez bazizuten ere –ez zenuen horretarako eskubiderik, jakina–, antolatzaile asko kapaz izaten zen, gero, jaialdiaren ostean, auskalo nongo jatetxe ederretara eraman eta sekulako bazkaria edo afaria emateko, horrela zor guztiak kitatu eta goseak behintzat ez ginela hilko-eta. Bideko gastu eta arriskuak, gauzak prestatzen egindako lanorduak, etxetik kanpora egindako orduak... Horrek guztiorrek ez zuen deusik balio. Edo zerbait balio bazuen ere, hori bere bizkar har zezala artistak, eta kitto! Zertarako daude ba artistak Euskal Herrian?

Hala ere, bestela pentsatzen zuen jende asko zegoen Euskal Herrian, zorionez. Taldearen kontra baino alde, gehiago, ezbairik gabe. Serafin Basauri eibartar argiak zuzen erantzun zion Badiola jaunari, «Ez dok amairu, bai eta bai» titulu erabiliz, honela:

kantua egitea arte bat da, eta artegintza, lan bat. Lanak, zerbait serioerik egin nahi bada, bere denborea eroaten dau. Eta inor aizetik bizi ez dan ezkero, lana ordaindu beharrezkoa da... «Ez Dok Amairu» euskal kantua goren mailara jaso dauan kantari talde ezaguna dozue. Kantari profesionalak, nahiz eta, euren lanetik bizi ezinean –kantu lanetik bizi ezinean–, beste zeregin batzuetan jardun behar. Kantariak, beste pertsona batzuek mekaniko, tekniko, bulego langile, nekazari edo moldeatzaile diran legez. Oso lan ona egiten dabenak, eta lagatzen jaken neurrian, egiteko prest dagozanak...

Baina beste gauza batez kontura gaitezen nahiko neuke: errietan egiten diren jaialdirik gehienak, ikastolen alderakoak izaten dira. Beraz, hoietan ez kobratu, jaialdi banaka batzuetan bakarrik kobratuko leuke euren lanari eta mailari dagokiona...

Badago beste puntu bat bere aipatu beharrezkoa: ikastolen diru arazoa ez da urtean jaialdi benefiko bat antolatuz konpontzen. Erriak artu behar dau bere gain ikastolea mantentzea, erria kontzientziatu egin behar da ikastola arazoetaz. Jakina, hori lan nekegarria da; askozaz errazoa, gure ahuleziaren errua dana besteren lepora botatzea, askozaz errazagoa radikalismoz berba egitea, radikalismoz lan egitea baino (8).

Baina diru gutxi, oso diru gutxi eman du orain arte Euskal Herriko artegintzatik. Eta gure kantarien errealitatea ez zen hobea, ez hain oparoa, ez diru-iturri ona. Euskal Herrian, Madrilan, Britainian, Okzitanian, Katalunian, hain-

(7) «Ez dok amairu, ez eta ez». Imanol Badiola. *Anaitasuna*, 1970.01.15.

(8) «Ez dok amairu, bai eta bai!» S. Basauri. *Anaitasuna*, 1970.02.15.

bat herrialdetan hala txalotu eta goraipatu izan arren, hartatik ez zen inor aberastu, ez horixe. Joxan Artzeri egindako elkarrizketa batek argi erakusten duenez, ez zegoen zenbaitek esan edo salatu nahi zuen bezalako irabazirik euskal kantutik, ez burgesiarik. Aipatu solasaldi hartan taldearen asmoak eta helburuak kontatu zizkion lehendabizi elkarrizketatzaileari usurbildarrak. Eta gero, galdetu ahala erantzun:

–nik uste, zuen asmoa zer izan dan zure iritzi hauek garbi agertzen dutela, eta Baga Bigaren garrantzia konprenditzeko bide izango direla. Baina badago argitu behar diguzun beste puntu bat, diru asuntua, alegia. Asko kobratzen omen duzue...

–Orain arte zorrez ibili gara. Sentikariaren ogeita laugarren representazioa egin arte ez genuen xentimorik jaso.

–Jakin baledi behintzat, artista bakoitzak representazio bakoitzeko zenbat jasotzen du?

–Zergatik ez? Baga Bigaren representazio bakoitzeko 500 pezeta. Eta jakin ezazu, Donostiako representazioan, arratsaldeko bostetan plazan geundela gauzak prestatzen, eta goizaldeko ordubietan oraindik ere plazan geundela. Eta horrela ibiltzen gara gehienetan.

Arotz batek, egiten duan lana, nolabait, kobratu egiten du. Guri hori ere ukatu egiten zaigu. Horra, guk zerbait egiteko orduak sartu behar ditugu beste guztiek bezelaxe. Ordu horiek guk laneko beste orduei kentzen dizkiegu. Eta bizi nahi badugu, lana egin behar dugu; eta jateko badakizu zer behar dan (9).

Baga, biga, higa

Mila aipamen egingo nuke gaur zuen aurrean, baina ez zaituztet aspertu gura. *Ez dok amairuk* uhin gaiztoen artean gure zorionerako aurrera egin zuen bezalaxe, aurrera egingo dut nik ere, gainerakoak alde batera utzita gaurkoz.

Sei-zazpi urtean mila eragozpen gainditu eta Euskal Herriko pilotalekue-tan, plazetan eta aretoetan ozenki kantatu eta entzule/ikusleen gose-egarriari ondo erantzuten saiatu ostetan, bide berriak urratzeari ekin zion *Ez dok amairu* taldeak, 1970ean, ordura arte egindako lanaz pittin bat aspertuta edo urrats bat aurrera egin behar zela konbentziduta. Lehenengo jaialdietako aurkezpena-kantaria-aurkezpena-kantaria eredu eta formula zaharkitu egin zela irudituta, talde osoa eskenategira irten eta aldian-aldian elkarri koroa eginez ikuskari osoago eta bateratuagoa antolatzen saiatu ziren 1967ko udazkenetik aurrera, taldea aireberritu nahirik. Ahalegin horren lekukorik behar izan ezkeru, udazken hartan Azpeitian eta Zaldibian (10) emandako jaialdiak gogoratu besterik

(9) «Baga, biga, higa» *Z. Argia* 1971.09.26, 1. or.

(10) *Iztueta-aren jaiotzeko bigarren mendeurrena*. Zaldibia, 1967.11.26 – 1967.12.03.

ez dago, adibidez. Gero, berriz, Baztanen jasotako kantu zahar baten izen bixia goiburutzat hartu eta *Baga, biga, higa sentikari/ikuskaria* prestatu zuten, 1970eko udaldirako. Formula berriko jaialdiak ematen nondik hasiko eta Portugaleteko herria hautatu zuten estreinaldia handikiro egiteko, 1970eko abuztu sargoriaren 22an. Herriko *Elai-Alai* talde ezagunak lagundu zien antolaketak egiten. Ausardia behar zen hartarakoxe, baina sekulako arrakasta izan zuten, «Portugaleten euskaldun gutxi zela eta han kontuz ibiltzeko» gomen-dioa egin bazieten ere.

Portuko arrakastaren ostean, Elorrioren eman zuten bigarren jaialdia; eta gero, Urnietan, Tolosan, Iruñean, Azpeitian, Bergaran, Barakaldon, Zegaman, Ordizian, Beasainen, Hondarribian, Usurbilen, Zarautzen, Hernanin, Zumarragan, Pasaian, Donostian, Paben, Bartzelonan, Donostian, Gasteizen, Bretanian, bat bestearen ondoren:

BAGA, BIGA, HIGA

Ikus-entzukizunaren emanaldien koadroa (11)

Urtea	Eguna	Herria	Tokia	Ordua	Emanaldiak	Oharrak
1970	Abuztuak 22	Portugalete				Jende asko
1970	–	Elorrio	–	–	–	
1970	San Migel jaietan	Urnietan	Herriko antzokia	–	–	Ikusle asko
1971	Otsailak 14	Tolosa	Teatro <i>Leidor</i>	11:00	behin	2.000 ikusle. Kritika ona
1971	Otsailak 23	Iruñea	Teatro <i>Gayarre</i>	19:30	behin	1.000 ikusle
1971	Martxoak 6	Bilbo	Santiago Apostol	19:30	behin	1.400 ikusle
1971	Martxoak 16	Donostia	Teatro <i>Astoria</i>	19:30	behin	1.500 ikusle
1971	Martxoak 20	Gasteiz	Teatro <i>Guridi</i>	19:30	behin	1.500 ikusle
1971	Martxoak 29,30,31	Bartzelona (12)	Teatro <i>Romea</i>	29-30: 22:00 31: 19:30	Hiru emanaldi	2.200 ikusle bildu ziren
1971	Apirilak 20	Pabe	Casino <i>Pau</i>	21:00	behin	150 ikusle
1971	Apirilak 30	Barakaldo	Teatro <i>Barakaldo</i>	21:00	behin	800 ikusle
1971	Apirilak 24-25	Azpeitia	Salon <i>Soreasu</i>	22:00 eta 23:00	Bi emanaldi	1.500 ikusle inguru
1971	Maiatzak 29-30	Beasain	Zine <i>Usurbe</i>	22:30 - 23:00	Bi emanaldi	1.900 ikusle inguru

(11) Xabier Leteri zor diot lauki hau, garai hartan egindakoa galdua nuen-eta.

(12) Oso kritika ona izan zuten Bartzelonako emanaldietan.

Urtea	Eguna	Herria	Tokia	Ordua	Emanaldiak	Oharrak
1971	Ekainak 19	Mondragoe	<i>Zaldibar</i> frontoia	22:00	Behin	2.000 ikusle
1971	Ekainak 27	Pasai S. Pedro	Herri Eparantza	22:00	Behin	1.000 ikusle inguru
1971	Uztailak 3	Zumarraga	Cine <i>Itzalon</i>	22:00	Behin	900 ikusle
1971	Uztailak 11	Iruñea	Teatro <i>Gayarre</i>	11:00	Behin	850 ikusle
1971	Uztailak 24 Abuztuak 2	Bretainia (13)	Toki ezberdinetan	–	–	600 ikusle batez beste
1971	Abuztuak 7	Oiartzun	<i>Ibargain</i>	22:00	Behin	1.000 ikusle
1971	Abuztuak 28	Zegama	Cine parroquial	22:00	Behin	700 ikusle
1971	Irailak 4	Ordizia	Pelota tokia	22:00	Behin	1.000 ikusle
1971	Irailak 7-8	Donostia (14)	Trinitate <i>Enpara.</i>	20:00 - 22:00	Bi emanaldi	3.500 ikusle inguru
1971	Irailak 10	Hondarribia	<i>Zezen plaza</i>	22:00	Behin	2.000 ikusle
1971	Irailak 11	Bergara	Pilota tokia	22:00	Behin	1.800 ikusle
1971	Irailak 26	Zorrotza	Cine <i>Zorroza</i>	19:30	Behin	600 ikusle
1971	Urriak 2	Usurbil	Pilota tokia	22:00	Behin	1.200 ikusle
1971	Urriak 11	Zarautz	Pilota tokia	22:00	Behin	1.400 ikusle
1971	–	Hernani	<i>Galarreta</i>	22:00	Behin	1.000 ikusle

Baina zer zen ordea delako *Baga, biga, higa ikuskari* hori?, galdetuko dizazu, agian. Horren argitasun eta esplikaziorik onena taldeak berak eman zuen bere lehen agerraldirako atera zuen orrian, eta berehalaxe emango dizuet, osoa ez bada ere, hitzez hitz:

egun ez duzu betiko eran egiten genuen jaialdirik idoroko. Egun, gisa berri batez azaltzen gaituzu. Orain arte, kantari baten atzetik bestea zetorrelarik zoan jaialdia. Hau, emanaldien egiteko era bat da; eta ez dugu baliosa ez denik esaten, ez gutxiagorik ere. Sakonkiago egin behar direlakoan gaude, eta guk jarraituko dugu egiten. Baina egun, behar baten barrenean aurkitzen gara: atzokoan funtsa-tua eta oinarri biharkoarena.

Zenbait urtetan elkarrekin ibiliz gero, bestearen beharra senditzen dugu. Hau bizitzaren maila guztietan gertatzen da; eta areago, talde baten barrenean. Ez dugu artalde batetan amildu nahi; aitzitik, taldearen barrenean arituz eta haren bidez, norberaren burua aberasten joan dadin nahi genuke. Eta horrela, guztiona.

Gure egungo azalpena, elkarren arteko lanaren lehen adierazpena da; lehen urratsa besterik eman ez dugularik.

(13) Hamar eguneko bisitaldia egin zuten Bretainiara; eta *Sentikaria*, Chateannet eta Brest-en eman zuten. Errezitalak, *Menez-Kamm* eta *Sourin*-en. Batez beste, 600 ikusle.

(14) Bi saio hauek euskal jaietako programaren barruan zeuden.

Pentsatzen dugu, egungo antze-lana ez dela hainbat xoil-xoilik batek egin dezakeena, nola elkarrekilakoa. Hain zuzen, honek izan nahi du gure eginkizunaren ardatz eta funtsa: elkarren arteko egintzatan, aske sortutako lana; norberaren nortasunaren bila joan nahi duena. Biderik egokiena delakoan guade.

Erdian txalaparta daukagu; antziñako lan-tresna, oraiko gizonen lanaren adiereazpena; taldearen beraren errorik sakonenetarikoa. Erdian daukagula, beraz, kondairaren akelarrea –kanta zaharrak, tresna zaharrak, gure kantak, olerkiak, dantza–, gure izatea zehar osaturikako sentikaria agertu nahi genuke. Eta orok parte hartuz, kondaira zehar osatzen eta aberasten joatea.

Oharra: euskerazko programa, dizka batekin batera agertu nahi dugu, eta horregatik ez dago oraindik inprimaturik. Bitartean, *sentikaria* ulertu ahal izateko, eskuetan duzun hau egin dugu.

Taldeko kantari bakoitzak, *Ez dok amairu*-ko kide bakoitzak alegia, bere izena eta zeregin zehatza izan zituen *Baga, biga, higa* sentikariko banaketan, honelaxe:

Jesus Arza.....	«Panpalox»
Joxan Arza.....	«Ziripot»
Julian Beraetxe.....	«Belagile bat»
Juan Migel Irigarai.....	«Belagile bat»
Jose Angel Irigarai.....	«Miel Otxin»
Lourdes Iriondo.....	«Mari-eder»
Kepa Garbizu.....	«Belagile bat»
Mikel Laboa.....	«Perenauxea»
Benito Lertxundi.....	«Erlandeko»
Xabier Lete.....	«Anaios»
Nekane Oiarbide.....	«Sorgin bat»
Jose-Mari Zabala.....	«Xagit»

Musika-tresnak

Txalaparta, tobera.....	Arza anaiak
Soiñua.....	Juan Migel Irigarai
Musu-kitarra.....	Jose Angel Irigarai
Gitarra-laguntzak, flauta.....	Jose-Mari Zabala
Txistu.....	Jose-Mari Irastorza (Argia)

Argazkiak: Jose-Mari Zabala

Kartela: Jose Luis Zumeta eta Jose Mari Zabala

Antolaketak: Nekane Oiarbide

Ikuskari honen zuzendari orokorra: Joxan Arza

Taldearen zuzendari: Jose Angel Irigarai.

Bestalde, *Baga, Biga, Higa ikuskari/sentikaria* jaialdi bateratua zen, hasi eta amaitu talde osoa agertokian zela egiten zena, baina bi zatitan banatuta,

jaialdietan ohiko zen aurkezlerik gabe. Haren egitura orokorra honelatsu banatuta zegoen:

1. zatia:

- *Baztango mutil dantza*, talde osoak.
- *Xoxoak galdu du*, Joxe A. Irigarai.
- *Txalaparta*, Arza anaiak.
- *O, Pello Pello*, Mikel Laboa - Jose M. Zabala.
- *Txorietan buruzagi*, taldea.
- *Arranoak bortuetan*, Mikel Laboa - J.M. Zabala.
- *Txoria kaloian*, Mikel Laboa.
- *Tobera*, Arza anaiak.
- *Behin batez*, Xabier Lete.
- *Udaberria*, poesia, Joxe A. Irigarai.
- *Emakumea*, poesia, Joxe A. Arza.
- *Jarraian*, J.A. Irigarai, Lourdes Iriondo, Arza eta abar, poesia osatuz.
- *Zatozte denok*, poesia errezitatua, J.A. Arza.
- *Partitzeko tenorea*, Lourdes eta Xabier
- *Poesia irakurtzea*, Joxe A. Irigarai
- *Katea*, X. Lete, Juan Migel Irigarai, Lourdes Iriondo, B.Lertxundi
- *Txori txikia*, Benito Lertxundi, amaieran talde osoak lagunduta

2. Zatia:

- *Tobera*, Arza anaiak eta talde osoak
San Martin de la Moja/ Moja de San Martin
- *Bertsoak + tobera*, Xabier Lete.
- *Alzateko jaun*, X. Lete.
- *Txoriak txori*, Mikel Laboa - Jose M. Zabala.
- *Poesia irakurtzea*, Joxean Arza.
- *Haur bati*, B. Lertxundi.
- *Muxu-kitarra*, J. A. Irigarai.
- *Ia guriak egin du*, bertsoak, X. Lete.
- *Umeek ere jakin dute*, B. Lertxundi.
- *Tristura haundi bat*, J.A. Irigarai eta Juan Migel Irigarai.
- *Muxu-kitarra*, J.A. Irigarai.
- *Kontutxoak*, Lourdes Iriondo, Juan Migel Irigarai, Lertxundi
- *Etzait gustatzen katerik*, J.A. Irigarai

- *Gizona, lana, makina*, denak batera.
- Lourdes, X. Lete, J.A. Irigarai, J.A. Artze, J.M. Artze.
- *Baga, biga, higa*, Mikel Laboa, J.M. Zabala eta korua, denak batera.
- Julian Beraetxe (argiak) eta Nekane Oiarbide ere agertokian sartzen dira eta ikusleak tauladura igotzen.
- *Baztango Mutil dantza* eta amaia.

* * *

Inoiz edo behin aldaketa txikiren bat egiten bazuten ere, hauxe zen, funtsean, *Baga, biga, higa ikuskari/sentikariaren* eskema. Eta taldekide bakoitzaren zeregina goian aipatutako zerrendaren arabera banatuta bazegoen ere, jaialdi eta herri bakoitzean sortzen ziren beste antolaketa eta egitekoak taldean burutzen ziren, organigramako kategoriei begiratu gabe. Profesionalizazioa zen *Ez dok amairu*-ren helburu handietako bat, baina geroz jaialdi profesionalago eta hobeak egitea zen zeregin nagusia, bakoitzaren estatusa alde batera utzita, behar zenean.

Herrietan izandako arrakastaren eredu bat aipatzeko, Tolosakoaren ostean, *Baga, biga, higa...nigan sentikaria* izenburuarekin argitara emandako kronika luze huraxe aipatuko dut gaurkoz, *Leidor* antzokian igande euritsu hartan ikusitakoaren kronika, alegia. Antzeratsu idatzi edota esan genuen beste edozein herritan behin eta berriz ikusi genuen edonork ere:

jendetza handia ikusi genuen Tolosan; jendetza hau, noski, ondo trazatutako propaganda batek bildu zuen, zeren handia izan zen propagandaren irrintzina, baina baita *Ez dok amairu*-ren izen eta obraren duintasunak ere. Jaialdia Anoetako Ikastolaren alde egin zen, eta euskaldun guztion onerako.

Txistu gozo batek ireki zuen sentikariaren atea; hasiera zen. Hamabi lagun dantzan; mutil dantza egiten zuten. Isilaldia, eta ondoren xoxoaren izaera: xoxoaren herioa, azken hatsa; dana ohostu diote: mokoia, begia, burua, hegala, xankoa, gorputza; xoxoa urkamendian.

Baina badator txalapartaren egunsentia, udaberria, haizearen librea. Txalapartaren egurrak eta herriaren hezurak lotuko dituzte beren destinoak.

Elkar-izanaz joango dira egurra eta hezurra, txalaparta eta herria...

Baga, Biga, Higa sentikariak arrakasta handia ukanen duelakoan nago. Euskal Herriko hiriburu gehienetan agertu dute: Tolosan, Iruñean, Bilbaon, eta, agian, Donostian. Pozkarri da benetan gure herrian honelako lanak egitea eta goimailako talde batek egitea. Lan eder eta bikaina EZ DOK HAMAIRUkoek egin diguten hau. Baga, Biga, Higa sentikaria, hots, arte moldetan mamitutako gaurko Euskal Herriaren sentikaratze hau (15).

---

(15) «Baga, biga, higa... Nigan sentikaria». Haranburu-tik, *Z. Argia*, 1971.03.14, 6. or.

Ez neukake esan beharrik ere oso harrera ona izan zuela *Ez dok amairu* taldeak Euskal Herrian egindako emanaldietan. Baina Bretainian, Pauen eta, batez ere, Bartzelonan ahogozo bikaina utzi zuen. Julio Manegat kazetariak *El Noticiero Universalen* zioenez, «Un hermoso y emocionante espectáculo. Lástima que su representación se haya reducido sólo a tres días» izan zen Bartzelonako ikusleentzat. Eta emanaldi haiek baino egun batzuk lehenago Donostian ikusi bide zuen jaialdia Ricard Salvat kazetariak, eta kritika oso onbera egin zion, idazlan bere kronika batean:

cansados de los recitales unitarios, el grupo se ha dado cuenta de la urgente necesidad de investigar nuevas formulas de expresión artística, y, sobre todo, formas de expresión más completas... Esperamos con gran interés la representación de Baga, Biga, Higa en el Romea, a cuya empresa agradecemos la posibilidad de conocer tan interesante espectáculo.

Larraizko gaupasa

Eraso eta zalaparta asko sortu zuen 1971ko urriaren 31n egin zen Larraizko gaupasa dontsuak. *Ez dok amairuk* ez zuen zerikusirik antolaketa hartan, taldeko norbaitzuk han izan baziren ere, hala nola Mikel Laboa, Benito Lertxundi eta Artze anaiak. Hala ere taldearen bizkarrera bota nahi izan zuten jaialdi haren erantzukizun osoa, eta bai egurra eman ere kupidarik gabe. 3.000 lagun omen ginen han udazkeneko gau ikaragarri hotz eta heze hartan, eta hura akelarre lotsagabe/lotsagarria izan bide zen, esan zutenez. Egia esan, nik ez nuen ikusi ez akerrik ez akelarrik, baina hotzak hezurretaraino hartu ninduen, dios! *Fray Bartolomé Armuñota* izenordaina erabili zuen idazle erremi-nak, edota hari informazioa pasatu zionak, «*El escandaloso aquelarre de Larraitz* (16)» ikusi omen zuen, honela idatzi baitzuen gero:

vergonzoso es que más de 3.500 jóvenes nuestros de ambos sexos (hay quien afirma que fueron 6.000) pasen toda una noche en una promiscuidad repugnante, sin más testigos que las sombras de la nocturnidad. Vergonzoso que, so pretexto de un acto folklórico-cultural vasco, se hayan exhibido dos banderas rojas con la hoz y el martillo y una gran bandera euzkadiana...

Vergonzoso y deprimente que hubiera clérigos y religiosos en aquella concentración pagana, con reminiscencias de un culto gentilicio al mítico Aitor, celebrado por los días de los novilunios, en las cumbres de las montañas. Todo esto y mucho más es lo ocurrido en la noche del 31 de octubre al 1 de noviembre en la campa de Larraitz...

Nadie se escandalice que apuntemos aquí al señor Obispo de San Sebastián. Tenemos derecho a que nos diga, sin rebozos ni tapujos, la verdad, toda la verdad monda y llanamente, por muy amarga, dolorosa y humillante que ésta sea, cuando como en el caso presente, aquélla ha rebasado ampliamente los límites de

---

(16) *Editorial Fuerza Nueva*, 1972.

lo puramente circunstancial, privado y particular, y es de dominio público y están en juego intereses muy sagrados...

Hala ere, ez zuen eragin handirik izan Larraizko gaupasak Euskal Herrian, orohar; baina Nafarroan bai, Nafarroan bazterrak astintzen saiatu ziren gogotik, Xabier Letek berak aitortu zuenez:

Nafarroan ordurarte presentzia normal bat genian, eta ordutik aurrera nik uste gauzak okertu egin zirela. Azken urte hauetan ikusten dut ez dela antolatzen jaialdirik Nafarroan... (17).

1971ko San Fermin jaietan Iruñeko Udalak gonbitea egin zion *Ez dok amairu* taldeari bere saioa han eman zezan, eta bai onartu ere, bidezkoa zenez. Baina *Pensamiento Navarro* egunkarian gogor eraso zien norbaitek, suak hartuta:

lo que no podemos tolerar sin nuestra protesta es que, al socaire y bajo respetable manto de lo vasco, se nos quiera pasar de matute mercancías averiadas que en Navarra no son de recibo. Ya de entrada quiere dar la impresión de que el Pueblo Vasco es un pueblo terriblemente triste, sin esperanzas, agonizante y encadenado. Y de que no saldrá de esa tristeza sino gozando al límite del único placer que vale la pena: el sexual...

Terminamos rogando al Ayuntamiento que revise su acuerdo. El Gayarre es de todos y exige un mínimo de respeto y decoro. Quede este espectáculo para salas particulares de más amplias tragaderas, y para mayores de 50 años.

Gaur eguneko ikuspegitik zaila da, ezinezkoa, orduko giroaren petrala argi eta garbi jendeari adieraztea. Baina zuetariko askok badakizue, ordea, garai hartako gauzak nolatsu izan ohi ziren, eta ez du esplikazio zehatzagorik beharko, seguru asko. Beraz, bego horretan.

* * *

Ez dok amairu-ren azkena

1965eko hondarretan eta 1966ko urtearen hasieran indartsu eta ilusioz beteta lanean serio hasi zen *Ez dok amairu* taldea eta berak erabaki gogorra hartu zuen 1972ko abenduan, sei-zazpi urte luzean egindako lana amaitutzat emanaz. Nekea, asperkizuna, talde barruko eta kanpoko tentsioa, hartatik bizitzeko modurik eza, susmoak... Auskalo zer izan zen han; edota, denetik zerbait, seguru asko.

Taldea desegin zen behintzat, zoritxarrez. Eta Mikel Laboarentzat «*Talde bezala inportantea izan zen*» hura; Benito Lertxundirentzat, berriz, «*Ez dok amairu fase historiko bat izan da. Buelta asko eman dizkiot gai horri, baina*

---

(17) *Euskal kantagintza berria*, P. Aristi, Erein, 1985.

ez dut traumarik sentitzen, eta esango nuke euskaldunen susmo txarrak lehenagotik ere banituela eta gertakizun harekin areagotu egin zitzaizkidala (18)». Joxan Artzerentzat, «gure bizitzako gauzarik garrantzitsuena izan zitekeela pentsatu genuen». Baina Xabier Letek 2003ko apirilean Usurbilen, Jexuxmari Artzeren heriotzako urteurrenekoan esan zuena belarri-ertzean gelditu zitzaidan:

etenaldiaren zergaitia, sekula inork kontatu ez duguna da, eta kontatuko ez duguna, seguraski, kontatu nahi ez dugulako. Baina desegin egin zen taldea; eta errealitatea horixe da.

Esan ez diren arrazoi horiexengatik, ez zen argitara eman taldearekin leiala izatearren grabatu ez nuen *Baga, biga, higa ikuskari/sentikaria* diskoa ere, nahiz eta grabazio ofiziala noiz eta nork egin zuen jakinekoa den.

Luzatu naiz gogotik gaur ere, baina esateko asko gelditu zait oraindik, egia-egiatan. Barkatu. Mila esker denoi, eta mila zorion Euskaltzaindiari erakusketa hau Bilbora ekarri duzuelako, eta Bizkaian zehar beste herrialde askotan ere ikus dezaten ahaleginak egingo dituzuelako.

* * *

Ez dok amairu

Ez dok amairu edo *Martintxo errementaria* ipuinaren jatorria:

1. Resurrección Maria Azkue: *Euskalerrriaren yakintza (Literatura Popular del País Vasco)*. Tomo II: *Cuentos y leyendas*. Madrid ESPASA-CALPE, S.A., 1942.
2. José Miguel de Barandiaran *Obras completas*, Tomo I. *Diccionario Ilustrado de Mitología Vasca y algunas de sus fuentes*. Editorial La Gran Enciclopedia Vasca. Bilbao, 1972.

(Ikus eranskina)

---

(18) Ez dok Amairukoen familia argazkia, Jexux Artzeren omenez, *Deia*, 2003.04.23.

111. — SAN MARTINEN ESTUTASUNA

AN Martin erementaria zan. Bein bere arazo-artean, nekearen nekeaz eta beroaren beroaz edo, minduta asafez egoan gizona; eta Txefeni, estualdi atatik atarateafen, arimea emoteko gertu egoala esan eban.

Beingoan agertu dakan Txefen,

—Amen naukak, Martin —esanda. Ezaut nik bear i ezetarako.

—Euk dei egin daustak eta ona ni.

—Dei egin badauat zer egiten doadantzakidala egin izango doat.

—¡Ta ta ta ta ta! Neugaz bear dok.

—Ezetariko gogo bagarik egin do dala.

—Martin: nire eskuetatik jara (libre) egon gura badok, gauza bi egin bear izango dozak oraintxe: lenengoa, burdinazko tresna bafi bat asmau; bigafena, amabi misterio andiak zeintzuk diran esan.

—¡Burdinazko tresna bafi bat! —agin-artean esanda, lafi lufera begira egon zan lenengo; gero goialdera, laguntasun-eske bailegoan; eta gaxtaina-adafetan akas dun ofi eder luzeak ikusteak burutasun bafi bat sofarazo eutsan garun-artean.

Gero urduri-urduri lanean asi zan. Burdinazko zatal ta silarak sutan sartu ta txingura-ganera pozikaz ekarri ta taunk eta taunk, taunk eta

111. — EL APURO DE SAN MARTÍN (B)

San Martín era herrero. Una vez estaba en sus ocupaciones muy enfadado, probablemente por efecto de la enormidad del trabajo y del calor; y dijo que estaba dispuesto a entregar su alma al demonio con la condición de que le sacara de aquel apuro.

Al momento se le apareció el demonio, diciendo:

—Aquí mismo me tienes, Martín.

—No te necesito a ti para nada.

—Tú me has llamado y heme aquí.

—Si te he llamado habrá sido sin saber lo que hacía.

—¡Ta ta ta ta! Tienes que venir conmigo.

—Que he hecho sin voluntad de ningún género.

—Martín, si quieres librarte de mis manos, tendrás que hacer dos cosas ahora mismo: la primera, inventar un nuevo instrumento de hierro; la segunda, decir cuáles son los doce grandes misterios.

—¡Un nuevo instrumento de hierro! —dijo entre dientes y estuvo apurado, mirando primero al suelo; luego a lo alto, cual si estuviese pidiendo ayuda; y el ver hermosas y largas hojas melladas en las ramas del castaño hizo surgir en su cerebro una nueva idea.

Luego, todo nervioso, comenzó a trabajar. Metiendo en el fuego las barras y flejes de hierro y trayéndolas con las tenazas sobre el yunque,

taunk ekin eutsan San Martinek lan-ari... Lenengo zefeak orduantxe gizon baten eskuartetik burua atarau eban.

Bigafen eskabidea, amabi misterio andiak aitatzea, bien artean egin eben: Txofenek itandu, San Martinek erantzun.

—Martintxo: esaik bat.

—Gure Jauna bera dok bat, berak salbauko gaiozak; baina ez i.

—Martintxo: esaik bi.

—Efomako altarak bi, gure Jauna bera dok bat, berak salbauko gaiozak; baina ez i.

—Martintxo: esaik iru.

—Iru Trinidadak iru, Efomako altarak bi; gure Jauna bera dok...

—Martintxo: esaik lau.

—Lau ebanjelariak lau, iru Trinidadak iru, Efomako altarak bi... eta abar.

—Martintxo: esaik bost.

—Jesukristoren zauriak bost, lau ebanjelariak lau, iru Trinidadak... e. a.

—Martintxo: esaik sei.

—Sei argi-egileak, Jesukristoren zauriak bost, lau ebanjelariak... e. a.

—Martintxo: esaik zazpi.

—Zazpi Sakramentuak, sei argi-egileak...

—Martintxo: esaik zortzi.

—Zortzirik dira zeruan, zazpi...

—Martintxo: esaik bederatzi.

—Bederatzi ordenamentuak... eta abar...

—Martintxo: esaik amar.

comenzó San Martín a trabajar dando enormes martillazos. Entonces, salió de entre las manos de un hombre la primera sierra.

La segunda petición, el mencionar los doce grandes misterios, la hicieron entre los dos: el demonio preguntaba y San Martín daba la respuesta.

—Martinico: di uno.

—Nuestro Señor, Él es uno, Él nos salvará; pero no a ti.

—Martinico: di dos.

—Dos son los altares de Roma; nuestro Señor Él es uno, Él nos salvará; pero no a ti.

—Martinico: di tres.

—La Trinidad son tres; dos son los altares de Roma; nuestro Señor, Él es uno, Él nos salvará..., etc.

—Martinico: di cuatro.

—Los cuatro evangelistas, cuatro; la Trinidad, tres; dos los altares de Roma, etc.

—Martinico: di cinco.

—Las llagas de Jesucristo son cinco; los cuatro evangelistas, etc., etc.

—Martinico: di seis.

—Seis son los luceros; cinco las llagas de Jesucristo; cuatro los..., etc.

—Martinico: di siete.

—Siete los Sacramentos; seis los luceros..., etc., etc.

—Martinico: di ocho.

—Los ocho están en el Cielo; siete los Sacramentos, etc.

—Martinico: di nueve.

—Nueve son las Ordenes; los ocho están en el Cielo, etc.

—Martinico: di diez.

—Amar mandamentuak... e. a.

—Martintxo: esaiik amaika.

—Amaika mila aingeruak... e. a.

—Martintxo: esaiik amabi.

—Amabi apostoluak, amaika mila aingeruak, amar mandamentuak, bederatzi ordenamentuak, zortzirik dira zeruan, zazpi sakramentuak, sei argi-egileak, Jesukristoren zauriak bost, lau ebanjelariak lau, iru Trinidadak iru, Eñomako altarak bi, Jesukristo bera dok bat, berak salbauko galoizak; baina ez i.

—Martintxo: esaiik amairu.

—Extok amairu.

—Badok amairu.

—Oilafak yoten dau munduan, aingeru ederaik zeruan, neure arimea izten düatsat Andra Mariari altzöan.

Eta orduan itsutu (alienatu) zan Txefen.

—Diez son los Mandamientos; nueve, etc., etc.

—Martinico: di once.

—Once mil los ángeles, etc., etc.

—Martinico: di doce.

—Doce los apóstoles; once mil los ángeles; diez los mandamientos; nueve las Ordenes; ocho están en el Cielo; siete son los Sacramentos; seis los luceros; cinco las llagas de Jesucristo; cuatro los evangelistas; la Trinidad son tres; dos los altares de Roma; uno es Nuestro Señor Jesucristo, Él nos salvará; pero no a ti.

—Martinico: di trece.

—No hay trece.

—Ya hay trece.

—El gallo canta en el mundo, El ángel hermoso en el Cielo, dejo mi alma a la Santísima Virgen en el regazo.

Y entonces desapareció el demonio.

Aprendido de una mujer de Ermua (B)

Esta enumeración de los doce misterios puede verse también en el cuento *Les douze Mystères*, que, tomado de Cerquand, publicó J. Vinson en su *Folk-lore du Pays Basque*, págs. 11 y sig.

Es muy posible que este cuento arranque de un cuento celta, del que se habla largamente en la página 915 de mi *Cancionero popular*.

Joxe Migel Barandiaranek honela dio ipuinaren aurkezpenean:

Es bastante conocido todavía en el país vasco el llamado «Canto de San Martín» (*Samartinen kanta*). El año 1918 recogí en Cortézubi una variante del cuento de «las doce palabras retornadas» que es el mencionado canto. Me la refirió Tomás Kobeaga, vecino del barrio Oma (Nabárniz) que a la sazón trabajaba, como obrero, en nuestras excavaciones de la cueva de Santimamiñe. Me dijo que un carbonero de aquella región rogó al diablo que le ayudase en reunir la leña que tenía desparramada en su bosque. El diablo le ayudó en su trabajo y le pidió como jornal su alma o, en su lugar, que demostrase saber el canto de San Martín. El carbonero optó por lo segundo. Entonces el diablo y el carbonero entablaron el diálogo siguiente:

D.: Diabruak: Esak bat.	El diablo: Di uno.
I.: Ikazkiñak: Gure Jaune bera dok bat, berak salbauko galttuzak.	El carbonero: Nuestro Señor él es uno, él nos salvará.
D.: Esak bi.	D.: Di dos.
I.: Erromako altarak bi, gure Jaune bera dok bat, berak sabauko galttuzak.	C.: Los altares de Roma dos, nuestro Señor él es uno, él nos salvará.
D.: Esak iru.	D.: Di tres.
I.: Iru Trindadeak iru, Erromako altarak bi, gure Jaune bera dok bat, berak salbauko galttuzak.	C.: Las tres Trindades tres, los altares de Roma dos, nuestro Señor él es uno, él nos salvará.
D.: Esak lau.	D.: Di cuatro.
I.: Lau Ebanjelistiek lau, iru Trindadeak iru, Erroma'ko altarak bi, gure Jaune bera dok bat, etc.	C.: Los cuatro Evangelistas cuatro, las tres Trindades tres, los altares de Roma dos, nuestro Señor él es uno, etc.
D.: Esak bost.	D.: Di cinco.
I.: Jesukristoren bost lagak bost, lau Ebanjelistiek lau, etc.	C.: Las cinco llagas de Jesucristo cinco, los cuatro Evangelistas cuatro, etc.
D.: Esak sei.	D.: Di seis.
I.: Sei argillarijuük sei, Jesukristoren bost lagak bost, etc.,	C.: Los seis candelabros seis, las cinco llagas de Jesucristo cinco, etc.
D.: Esak sasp.	D.: Di siete.
I.: Sasprek, Sakramentuük; sei argillarijuük sei, etc.	C.: Los siete, los Sacramentos; los seis candelabros seis, etc.
D.: Esak sortzi.	D.: Di ocho.
I.: Sortzirak dira. Seruük; sasprek Sakramentuük, etc.	C.: Los ocho son los Cielos; los siete los Sacramentos, etc.
D.: Esak bederatz.	D.: Di nueve.
I.: Bederatzak, Ordenamentuük; sortzirak dira Seruük, etc.	C.: Los nueve, los Ordenes; los ocho son los Cielos, etc.

—Amar mandamentuak... e. a.

—Martintxo: esaik amaika.

—Amaika mila aingeruak... e. a.

—Martintxo: esaik amabi.

—Amabi apostoluak, amaika mila aingeruak, amar mandamentuak, bederatzi ordenamentuak, zortzirik dira zeruan, zazpi sakramentuak, sei argi-egileak, Jesukristoren zauriak bost, lau ebanjelariak lau, iru Trinitadeak iru, Eñomako altarak bi, Jesukristo bera dok bat, berak salbauko gailozak; baina ez i.

—Martintxo: esaik amairu.

—Extok amairu.

—Badok amairu.

—Oilañak yoten dau munduan, aingeru ederak zeruan, neure arimea izten dautsat Andra Mariari altzöan.

Etsa orduan itsutu (aienatu) zan Txefen.

—Diez son los Mandamientos; nueve, etc., etc.

—Martinico: di once.

—Once mil los ángeles, etc., etc.

—Martinico: di doce.

—Doce los apóstoles; once mil los ángeles; diez los mandamientos; nueve las Ordenes; ocho están en el Cielo; siete son los Sacramentos; seis los luceros; cinco las llagas de Jesucristo; cuatro los evangelistas; la Trinidad son tres; dos los altares de Roma; uno es Nuestro Señor Jesucristo, Él nos salvará; pero no a ti.

—Martinico: di trece.

—No hay trece.

—Ya hay trece.

—El gallo canta en el mundo, El ángel hermoso en el Cielo, dejo mi alma a la Santísima Virgen en el regazo.

Y entonces desapareció el demonio.

Aprendido de una mujer de Ermua (B)

Esta enumeración de los doce misterios puede verse también en el cuento *Les douze Mystères*, que, tomado de Cerquand, publicó J. Vinson en su *Folk-lore du Pays Basque*, págs. 11 y sig.

Es muy posible que este cuento arranque de un cuento celta, del que se habla largamente en la página 915 de mi *Cancionero popular*.